

9. **Фещенко В.В.** О внешних и внутренних горизонтах семиотики // Критика и семиотика. – 2005. – Вып. 8. – Научное издание. Новосибирск: НГУ, 2005. – С. 6-43.
10. Философия в «Энциклопедии» Дидро и Даламбера. М.: Наука, 1994. – С. 125.
11. **Храпченко М.Б.** Природа эстетического знака / М.Б. Храпченко. Семиотика и художественное творчество. – М.: Наука, 1977. – С. 7-41.
12. **Чертов Л.Ф.** Как возможна семиотика искусства? (о перспективах союза эстетики и семиотики) / Л.Ф. Чертов // Эстетика сегодня: состояние, перспективы. Материалы научной конференции. 20-21 октября 1999 г. Тезисы докладов и выступлений. Спб.: Санкт-Петербургское философское общество, 1999. – С. 91-95.
13. **Шевчук В.Г.** Ритмико-пластическая природа художественного образа / В.Г. Шевчук // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 163. – С. 67-71.
14. **Элькан О.Б.** Символический характер художественного творчества и проблема духовности (Э.Кассирер, В.Кандинский) / О.Б. Элькан // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 154. – С. 92-95.

УДК 141.7:37 (477)

О. В. Куріто

КЛЮЧОВІ ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Освіта – один з найцікавіших соціальних феноменів. Історія свідчить, що системи освіти та виховання виникають лише на тому підґрунті, на якому суспільство має достатньо стійкий культурний фундамент, що володіє своєю внутрішньою структурою, а члени суспільства здатні делегувати один одному обов'язки і права про відродження та застосування знань.

Ключові слова: філософія освіти, цінності, соціальний феномен, аксіологічне знання.

Образование – один из интереснейших социальных феноменов. История свидетельствует о том, что системы образования и воспитания возникают только на той почве, где общество имеет достаточно устойчивый культурный фундамент, который обладает своей внутренней структурой, а члены этого общества способны делегировать друг другу обязанности и права о возрождении и применении знаний.

Ключевые слова: философия образования, ценности, социальный феномен, аксиологическое знание.

Education – one of the most interesting social phenomena. History testifies that the systems of education and education arise up only on that soil, where steady enough cultural foundation which possesses the underlying structure has society, and the members of this society are able to delegate each other of duty and right about a revival and application of knowledges.

Key words: philosophy of education, values, social phenomenon, aksiologicheskoe knowledge.

© О. В. Куріто, 2012

Актуальність даної теми дослідження обумовлена характером сучасного соціального розвитку. Взаємозв'язок соціокультурної динаміки і динаміки освітніх процесів, з одного боку безумовні, але з іншого самоосвіта, у всіх її проявах містить цілий комплекс суперечностей.

Категорія «цінностей» є ключовою в теорії аксіологічного знання і аналізується з трьох позицій: «практичного та емоційного ставлення людини до матеріально-предметних властивостей явищ; визначення моральних категорій, у тому числі, психологічних характеристик людини; визначення соціальних явищ, які характеризують стосунки між людьми» [4, 5].

Наукові погляди щодо цінностей в історії філософії формувалися під впливом ідей античних філософів про добро і зло, прекрасне й потворне, щастя й горе (Геракліт, Демокрит, Сократ, Платон, Аристотель та інші). Це дало змогу вченим свого часу зробити висновок про пріоритети духовних цінностей та визначити призначення освіти й знання в самоцінній природі людини.

Середньовічна епоха збагатила ідею моральних цінностей людини християнським контекстом. Наповнені релігійними доброчинностями, ідеалами божественного, цінності людини середніх віків були зосереджені саме на власному «Я», що привнесло у філософію персоналізм та психологічний аспект. Епоха Ренесансу привнесла гуманістичні цінності в буття людини, які

спричинили переосмислення освіти і виховання. Суттєвого значення набуває індивідуальна особистість дитини, розвиток неповторності якої визнається основним чинником розвитку суспільства.

Поворотним пунктом у розвитку проблеми цінностей стала філософія І. Канта, його вчення про регулятивні принципи практичного розуму, згідно з яким вищі цінності буття мають не онтологічні, а виключно регулятивні підстави до існування. Таким чином Кант першим розмежував поняття буття і блага, протиставивши сферу моральності як свободи сфері природи, яка має підлягати закону, необхідності.

Вперше формування цінностей особистості стає проблемою формування освітнього простору в епоху Просвітництва. Це приводить до ідеалізації цінностей знання, що знайшло обґрунтування в теорії Я. Коменського й упродовж кількох століть залишалося незмінною цінністю освіти. Уперше вчений висунув ідею неперервної освіти. Згідно з його вченням, життєвий шлях людини – це освіта. Тому головне завдання освіти полягає у необхідності навчати «всіх, всьому, ґрунтовно». Коменський підкреслював, що посередніх необхідно навчати, щоб «із них була яка-небудь користь», а здібних – «щоб через рухливість свого розуму вони не підводили його на погані справи і не загинули від власних помилок» [1].

Ці важливі для свого часу позиції були підтримані ідеологами Просвітництва (К. Гельвецій, Ж.-Ж. Руссо, І. Песталоцці, І. Герbart та інші.), які збагатили цінність знання ідеями свободи й гідності. Вони визнавали не лише цінність знання, а й, насамперед, право на знання, і висунули питання щодо створення системи загальної освіти. Відтак, вимога до масової школи полягала в тому, щоб сформувати особистість, здатну застосовувати отримані знання на користь суспільства [4].

Однак, раціоналістичні підходи до цінності знання також не мали одно значного тлумачення. Одні розглядали цінність знання як суспільну потребу (Ф. Бекон), інші – як особливість характеру людини (Т. Гоббс), вроджену здібність (Р. Декарт), основу моральності (Б. Паскаль), чинник удосконалення людини та можливість перетворення природи (Б. Спіноза) тощо. Об'єднуючим фактором залишається те, що всі погляди на природу цінності освіти започаткували розвиток філософії та теоретичної педагогіки наступних століть.

Новий погляд на ідею цінностей привнесли класики німецької філософії (Г. Гегель, Ф. Ніцше, Г. Ріккерт, Г. Мюнстерберг та інші.), які остаточно затвердили цінності освіти й виховання у суспільному бутті. Освічена людина, як духовна істота, спроможна володіти своїми почуттями (Гегель), творити нові цінності і бути здатною до саморозвитку (Ніцше). Ведеться спроба відокремити цінності на життєві та культурні (Г. Мюнстерберг), які, у свою чергу, класифікуються як логічні (цінності зовнішнього світу, людини, природи, історії, розуму), естетичні (гармонія зовнішнього світу, емоційні стани людини, мистецтво), етичні (цінності прогресу, саморозвитку, права, моралі) та метафізичні цінності (творчість, щирість, всесвіт, людство, понад –Я) [5, 9-10].

Розвиток цієї проблематики набував все більш самостійного характеру і у XIX столітті сформувався в окремий напрямок філософських досліджень – аксіологію (Г. Лотце, В. Віндельбанд, Г. Ріккерт та інші.).

Фундаментальності для теорії цінностей набуває проблема природи, способу буття цінностей, їх способу функціонування в суспільстві. Спираючись на думки попередників про те, що цінності самі по собі не мають буття, їм притаманна лише значущість, вони суть вимоги, звернені до волі, цілі, поставлені перед нею, вчені проблематичним розглядають саме існування цінностей, їх імперативний характер щодо поведінки суб'єкта.

Унікаючи цієї суперечності, Ріккерт протиставляє світ культури як сферу панування цінностей, світові природи, де панують закони. Закони свідчать про те, що є і неминуче мусить бути, цінності – про те, що повинно бути. Цінності становлять інший спосіб буття, вони ухвалюють щось, наказують, вимагають, закликають. Усе це підштовхувало до думки про відносність, ілюзорність цінностей, що було б смертю цивілізації, яка живе доти, поки непорушні моральні закони. Прагнучи уникнути ціннісного релятивізму, Лотце, Віндельбанд аналізували цінності як норми, що утворюють загальний план і основу культурно-творчої діяльності.

На ідеологічні погляди вчених цього періоду значний вплив мали запити індустріального суспільства. Система початкової та середньої освіти формувалася у площині двох ціннісних векторів: класичного (гуманітарного знання) та реального (практично зорієнтованого знання). З позицій першого вектору цінність освіти і знання розглядалася у контексті розвитку особистості. З позицій другого вектору – як засіб практичної користі для виживання у навколишньому світі. Найбільш здібні учні навчалися в університетах.

Оскільки прагматичне суспільство потребувало робітників і основна його частина здобувала реальну освіту, завдання розвитку, формування пізнавальної активності учнів були

за межами ціннісних орієнтирів освіти. Виняток склали дослідження тих прогресивних учених, які підкреслювали небезпеку співвідношення між знаннями для користі та знаннями між формуванням моральності людини (Дж. Дьюї, Б. Рассел, Б. Кроче та інш.). Започатковані ними цінності в теорії аксіології такі: адаптація учнів до умов суспільного життя, пріоритети внутрішнього світу особистості у процесі навчання, створення умов для самореалізації потенційних можливостей людини тощо. Така соціально-психологічна спрямованість освітніх цінностей започаткувала пошуки наукових досліджень у подальшому.

У ХХ столітті проблема цінностей освітнього простору розгортається в дослідженнях представників феноменології, есенціалізму (Р.Пітерс, М.Полянї та ін.), герменевтики, перенніалізму (Дж. Батлер, Г. Хорн та ін.), екзистенціалізму (Ж. Марітен та ін.), експерименталізму (Дж. Дьюї, Т. Бремелд та інш.), теорії соціальної дії та ін. Ця велика дослідницька активність свідчить про неподоланність вихідної філософської колізії – розуму і цінностей. Лінія розмежування проходить для філософських шкіл через проблему раціональної чи моральної (ціннісної) визначеності світу [5].

Розвиток теорії цінностей відбувається шляхом суб'єктивізації та трансценденталізації проблеми. Цінності розглядаються як духовні феномени, вічні трансцендентні сутності, закладені Богом; як потенційна довершеність, виражена у предметах навколишнього світу. Окремі напрямки різко психологізують природу цінностей, ототожнюють їх із суб'єктивною оцінкою.

Упродовж багатьох десятиліть ХХ століття проблема цінностей була предметом аналізу філософії марксизму та діалектичного матеріалізму, розглядалася на засадах принципу діяльності, соціальної визначеності поведінки індивіда тощо [3, 4]. Такий різнобічний досвід філософських пошуків і в західній, і у вітчизняній філософії дає змогу з нових, узагальнених позицій аналізувати означену проблему і визначити ключові цінності сучасного вітчизняного освітнього простору.

На які ж загальнозначущі цінності орієнтуватися в сучасному українському освітньому просторі? У своїй книзі «Цінності в проблемному світі» Н. С. Розов пише: «філософський аналіз допомагає визначити три блоки загальнозначущих цінностей: кардинальні, субкардинальні і етносні - визнані в рамках певного співтовариства як загальнозначущі» [9, с.190].

Кардинальний блок цінностей передбачає вільне світоглядне самовизначення як освітню цінність, яка призначає освіті наступну місію: забезпечення умов для вільного самовизначення кожної людини в просторі світоглядів для прийняття людиною власних цінностей у формі життєвих цілей, провідних мотивів та інтересів, прагнень, потреб, принципів і т. д.

Інша освітня цінність – особистісна само актуалізація в культурі та житті. Вона пов'язана з орієнтацією освіти на інтереси самого індивіда, вільного, творчого, який само реалізується. Людина у культурі, житті, професії повинна знайти своє місце. І в цьому йому має допомогти освіта. Місія освіти полягає в тому, щоб знайти індивідуальний підхід до людини, забезпечити їй визначення культурного становища свого особистісного потенціалу, внутрішніх, неусвідомлених, навіть ірраціональних потреб. В іншому випадку цей культурно нереалізований потенціал може стати руйнівним для самої особистості та соціально небезпечним явищем.

Володіючи соціальною цінністю, освіта як соціальний інститут виконує ряд соціальних функцій. Найголовнішою функцією освіти для сучасної молоді є функція соціалізації в розвиненому суспільстві. Вона пов'язана з формуванням соціальної структури суспільства та його змінами: із соціальною мобільністю, престижем та інш. Наприклад, сьогодні роль освіти як фактора соціальної мобільності та підвищення соціального престижу людини (або групи) зросла, оскільки освіта стала одночасно фундаментом і засобом просування по соціальних сходах. У розвинених країнах рівень і якість освіти входять в число найбільш істотних критеріїв, що визначають соціальний статус індивіда (групи).

У здійсненні соціальних функцій найбільш яскраво проявляється інструментальна цінність освіти, перш за все, професійна. Підвищення заробітної плати, більш висока посада, ширші можливості у виборі видів і сфер професійної діяльності є найбільш значущими результатами професійної освіти.

Орієнтація на освіту як на спосіб і інструмент підвищення соціального статусу дозволяє говорити про статусно-престижні цінності освіти. Саме цей аспект цінності освіти виявляється сьогодні найбільш привабливим і значущим в нашій країні. Саме ним пояснюється парадоксальна українська ситуація, при якій в умовах загальної кризи і периферійного положення освіти її статус і цінність залишаються досить високими.

Найбільш глибинний і сутнісний зміст освіти для суспільства реалізується через його соціальну функцію, причому культурно-світоглядна складова займає одне з провідних місць. Сьогодні в сучасному суспільстві ціннісні аспекти освіти, пов'язані з культурно-світоглядною

функцією, які представляють собою морально-етичну цінність освіти, що фіксує необхідність формування вільної і відповідальної особистості, сьогодні вкрай недооцінюються.

Моральна компонента змісту освітнього простору, характеризує і визначає цілі, зміст і сутність освіти. Актуальність аксіологічного аспекту сучасної освіти викликана саме тим фактом, що освіта все більше втрачає духовно-моральні цінності та традиції. Сюди включається політико-ідеологічна цінність освіти. Вона полягає в можливості формування чітких світоглядних установок, поглядів, цінностей загальнолюдського характеру, спрямованості на формування громадянського суспільства [8, с.224].

Треба відзначити, що освіта як цінність і цінності в освіті, складають ядро і основу аксіологічної проблематики філософії освіти, що є методологічною основою аналізу теорії і практики розвитку сучасної системи виховання. Реальний розвиток системи освіти неможливий без опори на позитивні традиції і культурні досягнення, вже наявні в системі освіти. Необхідна орієнтація на загальнолюдські цінності, світову і національну культуру, гуманітаризацію і гуманізацію освіти, створення культурного середовища для саморозвитку особистості. Освіта повинна не лише давати вузьку спеціалізацію тому, хто навчається, а й, для свідомого і вільного самовизначення людини в цьому світі, освіта повинна залучати до світу людських цінностей.

Ментальні цінності суспільства лежать в основі аксіологічного забезпечення освітньо-виховної системи, де головними мають бути питання формування людини як гармонійної особистості. Гармонійна особистість – це людина, збалансований з природою, з суспільством, з самим собою, а не засіб для досягнення якихось цілей. Головна мета виховання сьогодні – розвиток людини і формування у нього людських якостей, які допомагають йому вести гідну і задовольняє її життя і відповідають прогресивним цілям і потребам суспільства. Виховання виступає цілеспрямованою соціалізацією, а соціалізація – це процес і результат засвоєння людиною історично вироблених соціальних норм і культурних цінностей, які передбачають його включення в систему суспільних відносин і самостійне відтворення цих відносин.

Формування сучасних ключових цінностей освітнього простору сьогодні в Україні відбувається також під впливом загальноєвропейських інтеграційних процесів і розгортається у двох напрямках: розвиток співдружності між провідними європейськими університетами (відповідно до угоди про Велику хартію університетів) та об'єднання в єдине європейське освітнє середовище національних систем освіти і науки на засадах спільних вимог, критеріїв і стандартів. Це кардинально змінює існуючий погляд на завдання освіти як на «трансляцію знання, відтворення культури, її цінностей і традицій» і потребує визнання того, що освіта «відтворює наявний суспільний порядок, готуючи соціалізованих, компетентних, лояльних учасників колективного життя, які дотримуються норм, правил і законів, загальноприйнятих у певній країні» [6, 11].

Інтеграція суб'єктів соціально-політичної, суспільно-культурної діяльності створює певні умови й ефективні стимули прогресивного розвитку освітніх систем, ініціюючи процеси оновлення цінностей освіти. Виступаючи основним пріоритетом стратегії реформування освіти країн-членів Європейського Союзу, вони спрямовані на підвищення рівня освіченості суспільства.

Основні ціннісні орієнтири сучасного освітнього простору проголошені у Булонській декларації [7] – це якість, справедливе оцінювання, відповідність, мобільність, привабливість, а ключовими цінностями освітнього простору сьогодення є загальнолюдські і національні цінності.

Якість освіти відображає гармонійне поєднання нововведень і традицій, академічну бездоганність та соціально-економічну обґрунтованість, послідовність навчальних планів та свободу вибору для студентів, об'єднання навчального процесу з науковими дослідженнями, ефективність управління.

Гарантії якості забезпечує система справедливого оцінювання, яка дає змогу співвіднести результати дотримання якості освіти з «акредитацією».

Відповідність освіти забезпечується навчальними програмами, які відповідають потребам сучасного ринку праці. Затребуваність на ринку праці у будь-який час протягом усього життя найкраще досягається в разі отримання справжньої якісної освіти, надання різноманітних підходів і спрямувань курсів навчання, гнучкості програм з можливістю багаторазового підключення і виходу з програми, трансверсальних вмій і навичок, як, наприклад, уміння спілкуватися та знання мов, уміння мобілізувати знання, вирішувати проблеми, працювати в колективі та розуміти соціальні явища.

Мобільність стає необхідною якістю студентів, викладачів, випускників у сучасному освітньому просторі.

Таким чином, аналіз розгортання питання цінностей освіти в теорії філософії засвідчує,

що сучасний стан розкриває її різновекторну спрямованість і дозволяє зробити висновок про необхідність подальшого ґрунтовного дослідження усіх аспектів цінностей освіти, задекларованих Болонською угодою, та приведення їх у відповідність до традицій і цінностей української освіти, її сучасних потреб.

Бібліографічні посилання:

1. **Андреева Т.А.** Трансформации в общественном бытии и ценностные ориентации личности / Т.А. Андреева // Гуманитарный журнал. – 2006. – №1–2
2. **Андрущенко В.** Культура. Ідеологія. Особистість / В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко. – К.: Знання України, 2002. – 587 с.
3. **Андрущенко В.П.** Пріоритети розвитку освіти ХХІ ст. / В.П. Андрущенко / Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності. – К.: Знання України, 2000., – С. 3-11
4. **Анисимов С.Ф.** Ценности реальные и мнимые / С.Ф. Анисимов. – М.: Мысль, 2005. – 181 с.
5. **Анисимов С.Ф.** Теория ценностей в отечественной философии ХХ века / С.Ф. Анисимов // Весник Моск. ун.-та, 1994. – серия 7. – №4. – С. 40.
6. **Апель К.О.** Априорі спільноти комунікації та основи етики. До проблеми раціонального обґрунтування етики за доби науки / К.О. Апель // Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрямки: хрестоматія / Упоряд. В.В. Лях, В.С. Пазенок. – К.: Ваклер, 2006. – С. 360-421.
7. **Афанасьев М.С.** Социальные ценности и ценностная ориентация личности / М.С. Афанасьев. – М., 1990.
8. **Громов М.Н.** Вечные ценности... / М.Н. Громов // Вопросы философии. – 1994.– № 1. – С. 54-61.
9. **Донченко А.** Архетипи соціального життя і політика / А. Донченко, Ю. Романенко // Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення. – К.: Либідь, 2001. – 334 с.
10. **Задохин А.Г.** Глобализация и глобальные проблемы человечества / А.Г. Задохин. – М., 2003.
11. **Кузнецова І.В.** Аксиологічні та праксеологічні засади становлення особистості як суб'єкта культурно-освітньої діяльності / І.В. Кузнецова // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Наук. журн. – К.: Міленіум, 2008. – № 2. – С. 20-25

УДК 37.013.73

Т. В. Каюк

СУЧАСНІ СОЦІАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Наведено аналіз тенденцій в осмисленні освітньої кризи, що представлені у працях сучасних українських та російських науковців. Більшість із цих тенденцій освітнього процесу є наслідками впливу загальнокультурних та економічних факторів, що виходять за межі самої освіти. Комплексний аналіз цих тенденцій не лише дає уявлення про стан сучасної вітчизняної освіти, а й про її подальшу долю.

Ключові слова: освіта, криза освіти, тенденції розвитку.

Приведен анализ тенденций в осмыслении образовательного кризиса, что представлены в трудах современных украинских и русских ученых. Большинство из этих тенденций образовательного процесса является последствиями влияния общекультурных и экономических факторов, которые выходят за пределы самого образования. Комплексный анализ этих тенденций не только дает представление о состоянии современного отечественного образования, но и о ее дальнейшей судьбе.

Ключевые слова: образование, кризис образования, тенденции развития.

The article presents point of view on the tendencies in the field of philosophy of education, that have been presented in the articles of modern Ukrainian and Russian scientists. The author analyzed those tendencies and made some conclusions about the modern state of education in Ukraine and its future.

Key words: education, crisis of education, tendention of the development

© Т. В. Каюк, 2012

Постановка проблеми: наявна вітчизняна трирівнева система освіти, що побудована за класичним «древовидним» принципом, сьогодні не здатна задовольнити потреби сучасного